

KOVÁCS Kálmán Árpád¹:

Ellenreformáció, felvilágosodás, állami erőkoncentráció-optimalizálás? Heinrich Kajetan Blümegen grófjának bevonása az erdélyi vallásügyek főfelügyeletébe 1763–64-ben

***Abstract. Counterreformation, Enlightenment or Optimization of the
Concentration of State Power? Count Heinrich Kajetan von Blümegen's
Involvement in the Oversight of Religious Issues in Transylvania in 1763–1764***

For specialists of Hungarica and Transylvania research, it is of absolute importance to keep in mind that Vienna was the primary location for the Hapsburg rulers' decision preparation and decision-making regarding issues related to Hungary and Transylvania. Accordingly, the House, Court, and State Archives (*Haus-, Hof- und- Staatsarchiv*), the Imperial Chamber Archives (*Hofkammerarchiv*), and the War Archives (*Kriegsarchiv*) have always been the primary base for historical research into the Hapsburg Era (from 1526 to 1918). The House, Court, and State Archives has functioned as the most important depository for court-related subjects since Kaunitz's founding of the Council of State. Available therein are documents of mixed origin, nature, and subject matter chronicling the endeavours of the imperial cabinet. From the perspective of the uppermost political decision-making process, these documents offer the most informational value. These documents, available in original or duplicated

¹ Kovács Kálmán Árpád (PhD): tudományos főmunkatárs, VERITAS Történetkutató Intézet, Dualizmus-kori Kutatócsoport; adjunktus, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Nemeskürty István Tanárképző Kar; e-mail: kovacskaalmanarpad@gmail.com.

form, primarily consist of submissions, memoirs, memoranda, drafts, negotiation documents, proposals, directives, and publications related to Hungary or Transylvania. Rich materials on Transylvania were preserved there in the past, for in contrast to the Hungarian Court Chancellery, which had been made independent in a more realistic fashion in 1690, the court administrative organ of Transylvania received regular oversight after 1711. The position of “Minister in Transylvanian Negotiations”, as it would be later called, was created in 1751. Hungarian historian and archivist Zsolt Trócsányi (1926–1987) consistently used the designation to refer to the “erdélyi miniszter”, i.e. the Minister of Transylvania. Between 1765 and 1791, Transylvania also lacked its own (that is: native, of noble rank, and with a legitimate estate in Transylvania) court chancellery. Administrative proceedings were instead led by Samuel von Brukenthal, who presided over the Transylvanian Committee and had also kept his provincial chancellery, until 1774. As early as 1763, he had worked as the antithesis of Count Gábor Bethlen regarding the three most significant and concerning issues in Transylvania: 1.) tax issues (Contributionalia), 2.) militarization of border security (Militaria), and 3.) matters taken over by the growing central authority (Currentia). Religious affairs (Religiosa) were of course not included, for Maria Theresa, who was a strict Roman Catholic, punctiliously guarded against taking her Saxon Evangelical advisor’s last word regarding the issue. However, since the freedom of the established religions made up part of the constitutionality of Transylvania, the empress could not do without Brukenthal’s expertise in this area or his Protestant political sensitivity. At the state council meeting on 10 June, 1763, Maria Theresa therefore ordered Count Heinrich Kajetan von Blümegen to go over beforehand the “Transylvanian issues” (in Transylvanicis) in a bid to forestall “argumentum ad hominem”. This assortment of issues included the most important ones – primarily concerning Greek rituals and Anabaptists, i.e. “religions tolerated in Transylvania” –, wherein General Buccow, the Supreme Commander and Governor of Transylvania, had already bypassed regular official channels and reported directly since 1761. The state minister in this regard took on the role of arbiter in the increasingly bitter Bethlen–Brukenthal duel.

Keywords: Maria Theresa, Heinrich Kajetan Graf von Blümegen, Count Gábor Bethlen, Samuel Freiherr von Brukenthal, Adolf Niklas Baron von Buccow

A Hungarica- vagy Transylvanica-kutatásokat végző szakemberek számára szükségszerűen figyelembe veendő tény, hogy Bécs a Habsburg-uralkodók magyarországi és erdélyi vonatkozású döntéseinek, de gyakran már a döntés-előkészítésnek is fő helyszíne volt. Ennek megfelelően a Házi, Udvari és Állami Levéltár (Haus-, Hof- und- Staatsarchiv), az Udvari Kamarai Levéltár (Hofkammerarchiv), valamint a Hadi Levéltár (Kriegsarchiv) mindig is elsődleges bázisok voltak a Habsburg-kori (1526–1918 közötti) primer történeti forráskutatások számára. Ennek jelentőségét felismerve a kiegyezés után a közös érdek is azt diktálta, hogy magyar levéltárosok is dolgozzanak a kül-, had- és pénzügyminisztériumok költségvetése alá tartozó intézmények alkalmazottjaiként, így biztosítva a szellemi tulajdonhoz való jogokat, valamint a történeti kutatások zavartalanságát. A dualista rendszer megszűnése után, az 1920-as években osztrák–magyar államközi egyeztetések őrizték meg a közös levéltári kultúrinkccsel kapcsolatban korábban kialakult jó gyakorlatokat, a bécsi magyar levéltári delegátusi intézmény formájában létrehozva „az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó közös állásai”-t.²

A Haus-, Hof- und- Staatsarchiv a Kaunitz-féle alapítás óta az udvari vonatkozások szerinti legfontosabb gyűjteményként funkcionált. Itt az uralkodói kabineti tevékenységet megőrkítő, leginkább vegyes provenienciájú, jellegű és tárgyú iratok szolgálnak legnagyobb információs értékkel a legfelsőbb politikai döntéshozatal szempontjából. Ezek az iratok leginkább magyarországi vagy erdélyi vonatkozású beadványok, emlékiratok, feljegyzések, fogalmazványok, tárgyalási iratok, előterjesztések, utasítások és kiadmányok; eredetiben és másolatban. Erdélyi vonatkozásokban különösen gazdag anyagot őriztek valamikor itt, hiszen az 1690-ben valóságosabb módon függetlenített Magyar Udvari Kancelláriával ellentétben Erdély udvari kormánysszerve 1711 után rendszeres udvari főfelügyeletet kapott. A tágabb értelemben vett Magyarország- (köztük Erdély-) politikára vonatkozó, valamikori kabineti anyagok egy része három hullámban, 1785–1786-ban, 1885–1886-ban és 1927-ben került magyar nemzeti levéltári őrizetbe. Ilyen anyag az Országos Levéltár Magyar Udvari Kancelláriai Levéltár „Ungarn und Siebenbürgen” állagának (MNL OL A108) 20.

² A kérdéshez lásd részletesen: RESS Imre (2008): *A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötte (1918–1926)*. Budapest, Magyar Országos Levéltár; UJVÁRY Gábor (2017): *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében. II. kötet: Bécs és a magyar kulturális külpolitika*. Budapest, Ráció. 47–54.; 74–77.; 110–119.

„Acta Supremi Cancellarii Blümegen” nevet viselő csomója is. Ahogy tehát a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A97 Hungarica et Transylvanica állagának, a valamikori kabineti levéltár D. ügycsoportjából a Josef Koller (vagy magyarosan Koller József) halálával átvett iratok két csomójának (24. csomó Lajstromozott iratok 1–151. számok; 25. csomó Miscellanea) a folytatásaként a Haus-, Hof- und Staatsarchiv őrzi a Kabinettsarchivban a Staatsrat Kollerakten kilenc dobozát, úgy az Acta Supremi Cancellarii Blümegen is egy olyan átadott iratállománynak tekinthető, amelynek még bőven feltárandó kapcsolódási pontjai vannak bécsi, valamint budapesti levéltári anyagokhoz.³ Az anyagnak sem korrekt levéltár-, sem hivataltörténeti leírását, sem regesztázott darabszintű segédletét nem találtam,⁴ mely mulasztást egy következő tanulmány formájában az idegen (nem erdélyi) főhivatalnokok kezén keletkezett, erdélyi vonatkozású iratok szempontjából pótolni igyekszem.

Jelen tanulmány kicsit tovább csiszolja azt a megállapítást, amelyet az 1761–1764 között működő Kaunitz–Bartenstein tandemről, majd a valószínűsíthetőleg ennek nyomán kialakított 1765–71 közötti Blümegen–Breuner duóról tettem.⁵ Az 1760–70-es évek erdélyi valláspolitikáját tárgyaló nagymonográfiámban külön fejezetet szenteltem továbbá az Államtanácsnak mint a hivatali ügymenet rendszerszerűsége biztosítójának.⁶ Ez az állomány őrizte meg leginkább összefüggő és rekonstruálható módon azt a folyamatot, amelynek során Heinrich Kajetan Blümegen grófját bevonták az erdélyi vallásügyek főfelügyeletébe. A hivatkozott helyen összefoglalt hivataltörténeti tények mellé csak annyit tennék hozzá, hogy Friedrich Walter – teljes mértékben helytálló – megállapítása szerint a rendszer gyakorlati szempontból azt jelentette, hogy az adóbevételek és a katonaságra

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, „Ungarn und Siebenbürgen” állag, Acta Supremi Cancellarii Blümegen (a továbbiakban MNL OL A108 20).

⁴ WELLMANN Imre (1951): *A Magyar Kancellária levéltára* (Levéltári alapleltárak I. Országos Levéltár 1.). Budapest, Levéltárak Országos Központja. 78–79.; PAULINYI Oszkár (1956): *Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok* (Levéltári alapleltárak I. Országos Levéltár 11. – Kézirat). Budapest, Levéltárak Országos Központja. 46–47.; BÉLAY Vilmos (1973): *Magyar Kancelláriai Levéltár. Repertórium* (Levéltári leltárak 59. – Kézirat). Budapest, Magyar Országos Levéltár. 149.

⁵ KOVÁCS Kálmán Árpád (2018): *Az erdélyi valláspolitikai rendszere az 1760–70-es években*. Budapest, METEM. 259.

⁶ I. m. 13–24.

alkalmas újoncok minél nagyobb mennyiségben legyenek számíthatóak, és ezek rend szerinti beérkezését váratlan társadalmi felfordulások se zavarják meg. A vallásügy ebben a vonatkozásban az anyagi és erőpolitika társadalompolitikai hátterének részét képezte.⁷

Adolf von Buccow báró – akkor már a guberniumi elnökséggel is megbízott – erdélyi főhadiparancsnok 1762. december 28-i irata első részében foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az új helyzetben [értsd: Kemény László gróf gubernátor rezignációja, vagyis a Guberniumból történt kiválása után] folytathatja-e tovább partikuláris jelentéseit. A kérdésére az Államtanácsban született 1763. január 21-i datálású rezolúció azt felelte, hogy már a hozzá intézett 1761. november 21-i uralkodói akaratnyilvánítás – miszerint [bizottsági elnökként] ne tegyen külön („separirte”) vagy partikuláris jelentéseket, hanem iratait guberniumi jelentések formájában a rendes kancelláriai úton terjessze az uralkodónó elé – hatálya alá nem tartoznak azon titkos ügyek („geheime Vorfällenheiten”), amelyekben teendő jelentéseit egyenesen („directe”) legfelsőbb kezekhez („an Mich”) kell tennie.⁸

Az 1762. év utolsó napján az Udvari Számvevő Kamara Daun gróf Udvari Haditanács-elnök jelentését terjesztette elő. A végzetes pénzhiány miatt ellehetetlenülő 1763. évi hadjárat-finanszírozás ügye 1763. január 5-én az Államtanács-tagoknak is tudomására jutott, ahol is a kedélyeket hűteni igyekvő uralkodói válasz érkeztetéséről érkezett döntés.⁹ A helyzet súlyát mutatta ugyanakkor, hogy Blümegen gróf államminiszter (sic!)¹⁰ már 1763. január 8-ára összehívta a pénzügyi szervek elnökeinek, gróf Hatzfeldnek (Udvari Kamara, Banco Deputáció) és gróf Zinzendorf (Udvari Számvevő Kamara) koncertációját, ahol megállapították, hogy az Ausztriai Monarchia egy héten belül fizetéképtelenné válhat. Az ott elfogadott tervezetet Blümegen Kaunitzhoz továbbította. Az udvari és államkancellár 1763. január 19-én tette meg módosító kiegészítéseit, majd 1763. január 21-én (ugyanazon a napon, amikor Buccowhoz intézett választ) Mária Terézia „brevi manu” (rövid úton) történt leadással jelezte, hogy kisebb jelentőségű

⁷ WALTER, Friedrich (1938): *Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias*: II/1. Bécs, Holzhausen. 278–285.; 360.; 375–377.

⁸ Haus-, Hof und Staatsarchiv Kabinetakten Staatsratsprotokolle (a továbbiakban HHStA StRP) 4295/1762 Billet an Baron Buccow den 21ten Jan[uarii] 1763 (Resolutio ad 1^{mum}).

⁹ HHStA StRP) 4266/1762.

¹⁰ Tehát Blümegen államminiszteri előléptetése már 1763-ban megtörtént, ahogy az első államminiszteri („dirigirender Staats-Minister”) poszt megszerzése, tehát az államtanácsi ügymenet vezetése is hamarosan rá hárult.

(ügymeneti) döntését véglegesen meghozta, így nem tart igényt a szokásos cirkulációs véleménynyilvánításra.¹¹ Ettől kezdve jelentek meg azon gazdasági jellegű ügyiratok, amelyek a Blümegen államminiszter által koordinált bizottság tevékenységéhez kötődtek.¹² A bizottságot 1763. március 1-jén Mária Terézia formális tudomásulvétele mellett békeüzemmódra [értsd: az államháztartás háború utáni helyreállítására] állították át.¹³ Ennek kapcsán fordult elő, hogy Kaunitz államkancellár pénzügyi előterjesztésében egy konkrét, Daun grófhhoz és Hatzfeld grófhhoz intézendő kéziratot proponált Mária Terézia számára.¹⁴

Közben Bethlen Gábor gróf elérkezettnek látta az időt, hogy az erdélyi határőrszervezéssel kapcsolatos problémák ürügyén Buccow báró és Brukenthal báró elleni támadásba lendüljön. Legelőször a Besztercéről leválasztandó Radna-völgy (Naszód) ügyében tett jelentést 1763. február 9-én. Mivel az erdélyi kancellár az I. Mátyás-féle privilégium okán a besztercei szászok oldalára állt, Mária Terézia kénytelen volt elvben elfogadni a kárpótlás lehetőségének felvetését. Mivel az erre való készség előzetes döntését a császárné azonnal meghozta, annak súlyos államháztartási kihatásai miatt az ügyet betekintésre Blümegen államminiszternek is átadta, aki megfogalmazta a Buccow báróhoz szóló intézkedést. Ezek után – a tudomásul vétel igénye mellett – egy szászországi hadiraktár maradványlisztjének tárgyával együtt –¹⁵ leadta az ügyet az Államtanács kancelláriájára, ahonnan 1763. február 14-éről datálva kiadmányozták az uralkodói kéziratot az erdélyi főhadiparancsnok – guberniumi elnökhöz.¹⁶

Mivel az uralkodónőnek ekkor már tudomására jutottak a Buccow-féle határőrszervezés erőszakosságairól, visszásságairól (törvénytelenégeiről) és zavarairól szóló hírek, Daun gróf udvari haditanácsi elnök előtt már 1763. február 10-e körül kifejezte akaratát egy báró Siskovics tábornok által vezetendő „információs” bizottság kiküldéséről, amelynek fő célja –egyéb megbízatások [értsd: az uralkodó szolgálata szempontjából kiemelt érdekű ügyek] mellett – az ország belső állapota felőli kielégítő

¹¹ HHStA StRP) 176/1763.

¹² Pl. HHStA StRP 251; 264; 265/1763.

¹³ HHStA StRP 555/1763.

¹⁴ HHStA StRP 999; 1000/1763.

¹⁵ HHStA StRP 421/1763.

¹⁶ HHStA StRP 422/1763.

tudósítást („Notiz”) adni.¹⁷ Az uralkodó szándékáról értesült Bethlen kancellár február 19-én tette meg emlékeztetőjét Siskovics kiküldetése ügyében. Irata a február 20-i kancelláriai előterjesztés előiratául szolgált. Erdély udvari dikasztériuma lényegében Lázár Imre Csík széki jegyző 1763. január végi panasziratát terjesztette az uralkodónő elé.¹⁸ A kancelláriai előterjesztést a szerv vezetője úgy előlegezte meg, hogy – legalázatosabb, nem mértékadó véleménye szerint – az ellenőrző tábornokot megfelelő [értsd: alapos helyszíni vizsgálatokat előíró] instrukcióval kellene ellátni, illetve egy olyan guberniumi rescriptumot kellene kiadni, amely [az események súlyával felérő keménységgel] azonnali hatállyal Bécsbe rendelné az erdélyi generális kommandánst.¹⁹

Buccow ügyében azonban – mint láttuk [4295/1762] – voltak olyan nem nyilvános udvari direktívák is, amelyeknek a főhadiparancsnok úgy igyekezhetett megfelelni, hogy ezen szempontok létét még az erdélyi udvari kormányszék előtt is rejtgetni kellett. Az Államtanácsban született döntéscsomag 1.) Siskovics instruálását személyes uralkodói feladatként jelölte meg. 2.) Eltiltotta a kancellárt Buccow megszegyenítő Bécsbe rendelésétől. 3.) A Kancelláriának a végleges előterjesztés megtétele előtt be kell várnia a Gubernium soron következő jelentését. 4.) Közben előbbi tegyen intézkedést utóbbi felé, hogy a kirendelt helyszíni bizottság („abgeordnete Local-Commission”) jelentéseinek eredetijét („in Originali”) küldje be.²⁰

Báró Buccow részére egy olyan kézirat került kiadásra, amely Siskovics kiküldetésének hivatalos célját abban jelölte meg, hogy az erdélyi hadikvártélyokat [értsd: várakat] inspiciálja. Nem hivatalos célként viszont a dokumentum elárulta a főhadiparancsnoknak, hogy a revizor nem hivatalos feladata, hogy az új erdélyi hadiadórendszerről és tartományi milíciáról [értsd: határőrezredekről] információkat gyűjtsön be („Informationen einzuziehen”), és ezek alapján a maga idején megfelelő előterjesztését tegye. Buccownak mindenben Siskovics rendelkezésére kellett állnia akár a saját, akár az erdélyi [fő]kormányszéki részről elérhető akták, dokumentumok és tájékoztatások rendelkezésre bocsátásával.

¹⁷ SZÁDECZKY Lajos (1908): *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben. Okirattárral (1761–1790)*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. 64.; 343.

¹⁸ I. m. 64–66.

¹⁹ HHStA StRP 507/1763.

²⁰ HHStA StRP 498/1763.

Siskovics eligazítását úgy bízták Daunra, hogy instrukciójának pontjait Buccow korábbi hasonló dokumentuma alapján határozták meg. Mellékelték a hozzá intézendő újabb billet másolatát. Daun tudtára adták, hogy ezeket a dokumentumokat úgy kell alkalmazni, hogy csak a lehető legszükségesebbeket tartalmazzák, vagyis bizalmasan az Udvari Haditanács magyarázó kiegészítéseire szorúlnak. A Staatsrat irattárából kikerestettek Siskovics segítésére egy erdélyi kontribúciós tabellát és egy megfelelő Erdély-térképet is. A munkálatokat valószínűleg Blümegen készítette elő sebbel-lobbal, hiszen az anyagokat Mária Terézia úgy bocsáthatta Stupan államtanácsn keresztül a rendes köröztetésbe, hogy február 22-én már jegyzőkönyvezni is lehetett az ügyeket.²¹ Közben 1763. február 20-án Bethlennek sikerült Mária Terézia kezéhez juttatni Haller Pál promemóriáját is. A volt csíki főkirálybíró, akkor már Alsó-Fehér vármegyei főispán 1763. január 28-i keltezésű, saját kezűleg írt emlékeztetőjében az Erdélyben aggodalomra okot adó, a székelyeket érintő nyugtalanságokat taglalta. Az iratot az uralkodónő a vótumívre írt előzetes megjegyzéssel bocsátotta cirkulációba: „Hogy volt képes Betlen [sic!] ezt a promemóriát átadni Nekem! Egy ilyen fecnit („Scarteque”) Elém terjeszteni! Egy olyan embertől, akinek egy szavát sem lehet elhinni. Kiadtam neki, hogy minden alkalommal éreztesse a feléje irányuló megvetést [„Veracht” – hátrátétel, az uralkodói kegy ellentéte].” Mindemellett az Államtanács-tagok között gyorsan megköröztették ezt az iratot is, majd a többi melléklethez csatolták, amire Siskovicsnak reflektálnia kellett. A Staatsrat kancelláriájából február 26-ával kiadmányozták a megfelelő helyekre a különböző iratokat.²² Mária Terézia ugyanakkor – éppen a Haller-féle sokk hatására – a rákövetkező napon azt is tudtára adta Bethlen Gábor grófnak, hogy a székely székek követeinek hivatalosságát nem hajlandó elismerni, s így az erdélyi kancellár mindössze magánúton lévőként hallgathatta ki a Bécsben megjelenő csíki nótáriust is.²³ A Haller-ügyben egy gyors – ezúttal másfél napos – államtanácsai köröztetés után Mária Terézia a Lázár Imrével kapcsolatos döntést ismételte meg: „Mivel ez az ember saját maga jött ide

²¹ Blümegen ez esetben sajnos nem volt annyira gondos, hogy egy külön „Vidirung” formájában összefoglalja, honnan emelte, illetve nézte ki a különböző anyagokat, ezáltal pedig nem könnyítette meg az utólagos történelmi feltáró munkát.

²² HHStA StRP 498/1763. Circ[uliert] den 21^{[ste]n} Febr. Ad Prot[ocolli] 22^{[ste]n} Febr. erl[edigt] den 26^{[ste]n} Febr. 507/1763 Circ[uliert] den 21^{[ste]n} Febr. Ad Prot[ocolli] 22^{[ste]n} Febr. erl[edigt] den 26^{[ste]n} Febr. 543/1763 Circ[uliert] den 24^{[ste]n} Febr. erl[edigt] den 26^{[ste]n} Febr.

²³ I. m. 66.

[„anhero” – értsd: Bécsbe], ezért csak privát módon („privatim”) hallgassák ki, a kijelentéseiről vezessenek jegyzőkönyvet, és utána tegyenek róla jelentést.”²⁴

Nem tudjuk, hogy a Daun gróftól érkező privát tájékoztatás útján értesült-e már Buccow báró Siskovics Erdélybe küldéséről, amikor 1763. február 23-án előterjesztést tett négy gyalogezred, a Gyulai- és Bethlen-ezredek helyőrségi [értsd: invalidus] hadtesteinek, valamint három lovasezrednek Erdélybe való helyezéséről. Az ügy gazdasági vonatkozásai, viszonylagos jelentéktelensége, ugyanakkor sürgető volta miatt a kérdést valószínűleg Blümegen vizsgálta át előzetesen, aki az Udvari Haditanácshoz utaló rendelkezést a hivatalos kiadás előtt inprotokolláltatta.²⁵ 1763. március közepén-végén az 1763. február 28-i rezolúciós kötelezettség értelmében tett kancellár(ia)i jelentések (előterjesztések) kapcsán – inkább Blümegen közreműködésével, mint nélküle – tovább folytatódott az iratgyártás, mely folyamat oda konkludált, hogy a folyamodókat visszautalták a normál dikaszterialis útra, egyúttal pedig az általuk keletkeztetett iratokat Siskovicshoz gyűjtötték.²⁶ Komolyabb tanulmányozásokat indukáltak Buccow báró 1763. márciusi jelentései, melyben az erdélyi főhadiparancsnok – guberniumi elnök – önmenetgető módon – az erdélyi határőr-katonaság felállítása érdekében foganatosított intézkedéseit,²⁷ a háromszéki emigráció [értsd: Moldvába történt alattvalói kiszökések] természetét,²⁸ valamint a csíki és háromszéki mutatkozó felkeléseket („Aufstand”) taglalta.²⁹

²⁴ HHStA StRP 568/1763 Vortrag des Grafen Bethlen d[e]d[at]^o 24^{[ste]n} Febr. 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 25^{[ste]n} Febr[urarii] um 8 Uhr abends [in die Circulation gegeben] Erledigt den 28^{[ste]n} Febr[urarii].

²⁵ HHStA StRP 681/1763 Bericht des Baron von Buccow d[e]d[at]^o Hermannstadt den 23^{[ste]n} Febr. 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 5^{[te]n} März um 1 Uhr mittags [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 8ten Martii Erledigt den 11^{[te]n} Martii.

²⁶ HHStA StRP 850; 997; 998/1763.

²⁷ HHStA StRP 1032/1763 Bericht des Baron von Buccow d[e]d[at]^o Hermannstadt den 19^{[te]n} Merz (sic!) 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 29^{[ste]n} März um 1 Uhr mittags [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 8ten Aprilis (sic!) Erledigt den 10^{[te]n} April.

²⁸ HHStA StRP 1032/1763 Bericht des Baron von Buccow d[e]d[at]^o Hermannstadt den ... (sic!) Merz (sic!) 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 29^{[ste]n} März um 1 Uhr mittags [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 8ten Aprilis (sic!) Erledigt den 11^{[te]n} April.

²⁹ HHStA StRP 1048/1763 Bericht des Baron von Buccow d[e]d[at]^o Hermannstadt den 23^{[ste]n} März 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 1^{[te]n} April um 1 Uhr mittags [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 8^{[te]n} April Erledigt den 12^{[te]n} April.

A posta 1763. március 30-i és 31-i a budai hivatalában az erdélyi tartományi katonaság felállításával foglalkozó „székely levelezés”-t („Czererische Correspondenz” – tollhiba a „Szeklerische” helyett) talált. A jelentésre válaszul – Mária Terézia előzetes rendelkezése szerint – az Államtanácsban már csupán egy Buccownak szóló figyelmeztetést kellett szerkeszteni.³⁰ Siskovics tábornok 1763. április 2-i előzetes jelentését a szokástól eltérően Daun gróf adta a további jelentések beérkezéséig tudomásul szolgáló („Servitur pro Notitia”) köröztetésbe.³¹ Szintén az erdélyi kancellár által megelőlegezett és az Államtanácsban Blümegeen által előzetes módon átvizsgált módon történt a török földre menekült székelyek megnyugtatására és visszahívására szolgáló pátensek kibocsátása, melynek során – Bethlen tanácsára – az ifjú Nemes János grófot is a kiküldendő bizottsághoz rendelték.³² Blümegeen tanácsára Mária Terézia megütközését („befremdend”) fejezte ki afelett, hogy a csíktapolcai Lázár Imre gróf iratmásolatok kiszolgáltatását kérte, és figyelmeztette az ügyet előterjesztő Bethlen kancellárt, hogy a kérelmezőt a korábbi uralkodói döntéseknek megfelelően egyszerűen el kell utasítani.³³ Az államminiszter befolyásának azonosítása egy csehországi gazdasági – gabonakiviteli tilalmi – üggyel való együttes leadás által válik egyértelművé.³⁴ Blümegeen véleményezte Buccow három előterjesztését: 1.) azon javaslatot, hogy az „invalidusok krajcárait”, vagyis a háborúra való hivatkozással, elsősorban hivatalba lépéskor fizetendő díjpótlékot a létesítendő erdélyi határőr-katonaság céljaira adják oda;³⁵ 2.) az erdélyi sófogyasztás fellendítésére vonatkozó kezdeményezést;³⁶ illetve 3.) hogy

³⁰ HHStA StRP 1156/1763.

³¹ HHStA StRP 1190/1763.

³² HHStA StRP 1235/1763 Nota des siebenbürgischen Canzlers d[e]d[at]º den 17^{te}n April 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 18^{te}n April um 1 Uhr mittags [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 22^{ste}n April Erledigt den 23^{ste}n April.

³³ HHStA StRP 1322/1763 Vortrag des siebenbürgischen Canzlers d[e]d[at]º den 21ten (sic!) April 1763. Im Staats-Rath den 22^{ste}n April 1763 vorgekommen Ad Prot[ocolli] 22^{ste}n April Erledigt den 25^{te}n April.

³⁴ HHStA StRP 1323/1763.

³⁵ HHStA StRP 1339/1763 Bericht des Baron von Buccow d[e]d[at]º Hermannstadt den 16ten April 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 25^{ste}n April um 8 Uhr abends [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 22^{ste}n April Erledigt den 3ten Maji.

³⁶ HHStA StRP 1340/1763 Bericht des Baron von Buccow d[e]d[at]º den 16ten April 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 25^{ste}n April um 8 Uhr abends [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 22^{ste}n April Erledigt den 3ten Maji.

kapjon elégtételt a Seeberg guberniumi tanácsos által tanúsított, guberniumi elnöki pozíciót sértő tiszteletlenség miatt.³⁷

Az 1763. május 2-án inprotokollált „csomag” tartalma történettudományunk számára ismertebb.³⁸ A Siskovics-féle „guberniumi”-nak nevezett határőrszervezési bizottság hivatalos felállítása, illetve a nem megalázó és kíméletes módon („a tábornok saját kérésére”) történt Bécsbe rendelés következtében Buccow báró és Brukenthal báró 1763. május 23-án vették Bécsnek az irányt, nagy örömmre, megkönnyebbülésre és nyelvek megoldódására alapos okot adva. Bethlen Gábor gróf már megelőzőleg annyira biztos volt ellenfeleinek elkerülhetetlenül közelgő bukásában, hogy pozsonyi [értsd: helytartótanácsi] és nagyszombati [értsd: guberniumi] körökben is híre volt azon magánleveleknek, amelyek Buccow megalázó vissza nem eresztését és Brukenthal elcsapását („cassálását”) jósolták.³⁹

Az erdélyi udvari kancellár 1763. június 4-i iratában foglalkozott Brukenthal báró kérdőre vonásával. Az erdélyi tartományi kancellárnak az erdélyi határőrszervezés kapcsán kialakult rendtelenségekkel („Unordnungen”) kapcsolatban kellett felelnie. Mária Terézia június 10-én jegyzőkönyvezett döntésében kifejtette, hogy a legkegyelmesebb főhatalom szolgálatának a kulcsa és legfőbb záloga mindenfajta személyeskedés („Personalitaet”)

³⁷ HHStA StRP 1341/1763 Bericht des Baron von Buccow d[e]d[at]^o den 16ten April 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 26^{ste}n April um 1 Uhr mittags [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 29^{ste}n April Erledigt den 3ten Maji.

³⁸ HHStA StRP 1355/1763 Bericht des Baron von Buccow d[e]d[at]^o Hermannstadt den 18ten April 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 27ten April um 8 Uhr abends [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 2ten Maji Erledigt den 6ten Maji.

HHStA StRP 1374/1763 Vortrag des siebenbürgischen Canzlers Grafen von Bethlen d[e]d[at]^o den 29^{ste}n April 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 30ten April um 1 Uhr mittags [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 2ten Maji Erledigt den 5ten Maji.

HHStA StRP 1380/1763 Bericht des Baron Siskowitz d[e]d[at]^o Hermannstadt den 19ten April 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 28^{ste}n April um 8 Uhr abends [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 2ten Maji Erledigt den 6ten Maji.

HHStA StRP 1381/1763 Bericht des Baron Siskowitz d[e]d[at]^o Hermannstadt den 22^{ste}n April 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 30^{ste}n April um 8 Uhr abends [in die Circulation gegeben] Ad Prot[ocolli] 2ten Maji. Intézkedés nélkül hagyva.

³⁹ HALMÁGYI István (1906): *Naplói 1752–53. 1762–69. és iratai 1669–1785.* (Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból IV.). Közli: Szádeczky Lajos. Budapest, Athenaeum Könyvnyomda. 67–68.

elkerülése.⁴⁰ Sajnálatos módon ezzel a jegyzőkönyvi számmal elődeim közül sem Helmut Klima, sem Ember Győző nem foglalkozott. Így csupán a szóhasználat alapján lehet feltételezni, hogy a döntést Blümegen gróf proponálta az uralkodónő felé, aki szerint a Brukenthal báró elleni támadás fő súlypontja arra esik, hogy „megfelelő karakterrel nem rendelkező egyén”. Vagyis nem valódi erdélyi nemesként, hanem csupán nemesített szászként nincs keresnivalója az erdélyi ügyek kezelésében. Az uralkodói rezolúció így súlyos dorgálásként értékelhető az Erdélyi Udvari kancellár és annak vezetője felé. A megintésére szolgáló kézirat-nyilvánosság mögött azonban valószínűleg meghúzódott egy olyan belső államtanácsi aktatartalom is, amely 1.) utalt az 1751-es szabályozás hasonló kiindulási helyzetére; 2.) Heinrich Kajetan Blümegen grófját államminiszterként „erdélyi miniszter”-i ranggal ruházta fel; 3.) egy bizalmas uralkodói rezolúció megbízta azzal, hogy az uralkodói döntésben netalán beálló zavarok megakadályozása végett előzetesen vizsgálja át az „erdélyi ügyek”-et (in Transylvanicis). E döntés alapján Blümegen bizalmas iratban tájékoztathatta a normál dikaszterialis út megkerülésére már korábban felhatalmazott uralkodói bizalmasokat, Buccow, Brukenthal és Siskovics bárókat, hogy Őfelsége az általuk végzett munkálatokat a cseh és osztrák örökös tartományi reformokkal összhangban lévőnek szeretné látni, így különjelentéseiket rajta keresztül terjesszék a legfelsőbb hely elé.

De miért állt Blümegen egyértelműen Brukenthal mellé? Az Erdélyi Udvari Kancellária 1763. május 19-i előterjesztésében jelentette az erdélyi bírósági rend megjavításának kidolgozott módozatát („ausgearbeitetes Formel”). A tervezet az időszak legkomolyabb erdélyi vonatkozású államtanácsi vizsgálatát indukálta. Bethlen kancellár Brukenthal elleni fellépése 1763. június 4-én azért bizonyult politikai hibának, mert a támadó irat beérkezésekor már két hete az Államtanács-tagok kezén forgott a tabula continuák felállításának, illetve az erdélyi jogkorrekciónak elsődleges fontosságú tervezete. 1763 május–júniusának fordulóján pedig létre kellett jönnie egy Blümegen–Brukenthal találkozóknak, ahol az erdélyi tartományi kancellár kiváló és alkalmas eszközül mutakozhatott be, ajánlkozhatott fel annak tanácsolására, milyen lényegi vezérelek mentén kellene ezt a bonyolult és egyben nagy érzékenységet kiváltó munkálatot áttekinteni.⁴¹

⁴⁰ HHStA StRP 1804/1763 az erdélyi udvari kancellár június 4-i irata, cirkulációba adva (a továbbiakban: circ.): jún. 7.; elintézve (a továbbiakban: exp.): jún. 13.

⁴¹ Vö. HHStA StRP 1639/1763 Vortrag der siebenbürgischen Hof-Canzley vom 19^{[te]n} Maji 1763. F[rey]H[err]n Stupan den 23^{[ste]n} May um 8 Uhr abends [in die Circulation gegeben]

Az államminiszternek erre a segítségre szüksége is volt, hiszen Bethlen kancellár 1763. augusztus 9-én megindította adóügyi támadását, ami a Systema Buccowianum szétbombázását jelentette volna. Márpedig az udvar nem akart a Systema Bethlenianum irányába visszalépni, mert az hiába törte át az 1741-es magyarországi „ne onus inhaereat fundo” elvet, az adózók/adótételek szerinti kiszabások nem teljesítették a központi adójövedelmi igényeket. Az addigi munkálatok sutba dobása totális kudarcként a kiindulóponttra lökte volna vissza az erdélyi kontribúciós ügyet. Ha pedig az állami igény-növekményeket egyszerűen áthárították volna a szászokra, az megrendítette volna a szász gazdasági rekonstrukciónak [a szász városoknak és székeknek az adósságcsapdából való kitörése] a Directorium Oeconomicum által addig elért eredményeit. Márpedig mindez elfogadhatatlan volt az éppen zajló birodalmi pénzügyi–gazdasági újrafelépülés szempontjából is. Márpedig ezzel Brukenthal éppen azzal a fegyverrel nyerte meg második csatáját is Bethlennel szemben, mint az első: az Államtanács-tagokban el tudta ültetni azt a meggyőződést, hogy erdélyi nemesek „előítéletes feltételezések” („praejudical-Vermuthungen”) mellett támadják Buccowot és őt mint a főhadiparancsnok – guberniumi elnök segítőjét, akik kizárólag az államszolgálat („Staats-Dienst”) szempontját tartják szem előtt.⁴² Ne felejtjük, közben Blümegen elsődleges figyelmét a Cseh–Osztrák Udvari Kancellária nagyszabású reformja kötötte le.⁴³

A hivatali-ügymeneti nyomok az Államtanács jegyzőkönyveiben előzetes hipotézisünknek, összefüggéshálózat-rekonstrukciójának, illetve a kor stafétális futárközlekedésének megfelelően mutatkoznak. 1763. június 23-án jelent meg rövid úton báró Siskovics június 15-i irata az Államtanácsban,⁴⁴ majd Buccow báró 1763. augusztus 3-i iratát sem adták rendes cirkulációba, hanem ez alapján vizsgálta át valaki az 1763. augusztus 23-i határőr-katonasági rendkívüli vegyesbizottsági ülés (lényegében az Udvari Haditanács és az Erdélyi Udvari Kancellária közötti koncertáció) jegyzőkönyvét.⁴⁵

Ad Prot[ocolli] 27^{[ste]n} May Erledigt den 29^{[ste]n} Maji. Resolutiones (Billets) im Staats-Rath den 23^{[ste]n} Juny 1763 concludiret werden Ad Prot[ocolli] den 23^{[ste]n} Juny 1763.

⁴² Vö. HHStA StRP 2279; 2528; 2529; 2836; 2875/1763.

⁴³ Lásd pl. HHStA StRP 2415; 2466/1763.

⁴⁴ HHStA StRP 2003/1763.

⁴⁵ HHStA StRP 2420/1763; 2671/1763.

Az 1763. szeptember 29-i erdélyi kontribúciósügyi bizottság már formálisan is Blümegen államminiszter elnöklete alatt ült össze.⁴⁶ 1763. december 7-én pedig Blümegen azt is elérte, hogy – minekutána öt Brukenthal által referált tárgyat terjesztett az uralkodónő elé – Mária Terézia elrendelje, hogy az erdélyi tartományi kancellár a kamarai vonatkozású határőr- és kontribúciós ügyekbe is bevonandó legyen.⁴⁷ Utóbbi 1763. december 20-áról datált rendelkezéssel szemben Bethlen kancellár megpróbált óvással élni, de csak feddést kapott az uralkodói döntés visszatartásáért. Ráadásul az újabb, december 30-i rezolúció arról rendelkezett, hogy lássák el Brukenthalt rendes instrukcióval.⁴⁸ Az Erdélyi Adó- és Hadügyi Bizottság („Commissio in Publicis et Militaribus Transylvanicis”) felállítása hivatalos formát nyert.⁴⁹

Bizonyítva látjuk tehát, hogy Samuel von Brukenthal útja 1763-tól kezdve Blümegen államminiszter bizalmának megnyerésén keresztül vezetett ahhoz, hogy Bethlen Gábor gróf erdélyi udvari kancellár ellenpólusaként működhessen a három legfontosabb erdélyi ügyterületen. Ezek voltak 1.) az adóügyek (Contributionalia), a határőr-katonasítás (Militaria), illetve a terjeszkedő központi igazgatás által újonnan bekebelezett ügyek (Currentia). Utóbbi ügycsoportba már beletartoztak azok a legfontosabb – jelentős részben görög szertartásúakat, illetve anabaptistákat mint „erdélyi tolerált vallások”-at érintő – ügyek is, amelyekben Buccow tábornok erdélyi főhadiparancsnok – guberniumi elnök már 1761-től a rendes hivatali utat megkerülve jelentett. Mivel a szigorúan római katolikus Mária Terézia akkurátusan ügyelt arra, hogy szász evangélikus bizalmasa ezen a területen ne mondhassa ki a végső tanács szempontjait, természetesen (formálisan) a vallásügyben (Religiosa) Brukenthal nem vehetett részt. Mivel azonban a bevett vallások szabadsága Erdély alkotmányosságának részét képezte, az uralkodónő direktívái szerint ezen a területen főfelügyeletet nyert Blümegen államminiszter sem nélkülözhetette Brukenthal szakértelmét és protestáns politikai érzékenységét.

⁴⁶ HHStA StRP 2528/1763.

⁴⁷ HHStA StRP 3615/1763.

⁴⁸ HHStA StRP 3747; 3788/1763.

⁴⁹ Továbbiakat erről a szervről lásd: KOVÁCS Kálmán Árpád (2018): Az erdélyi valláspolitikai rendszere az 1760–70-es években. Budapest, METEM. 87–89.

Paradox módon mégsem ez a helyzet okozta Brukenthal vallásügyi szereplésének zavarait. Az 1763-as év végi események Bethlen grófnak is tudomására hozták Blümegen főfelügyeleti státuszát, így az erdélyi kancellár 1764. január 2-án az államminiszteren keresztül terjesztette Mária Terézia elé azokat a jegyzőkönyveket, melyekbe a csíki (lokális) bizottság tagjai magánlevelezés formájában biztosítottak neki betekintést („zu seiner privat-Wissenschaft”).⁵⁰ Az 1764. január 7-i madéfalvi tragédiájának sokkja Mária Teréziát a bűnfenyítés elrendelésére ragadta. Brukenthal közben Blümegen korlátlan bizalmát élvezte, így rajta keresztül olyan kegyeket tudott kieszközölni, mint Bogáthi Pál volt erdélyi főkommisszárius és pénztárigazgató újraaktiválása és birtokvédelme,⁵¹ a református Kendeffi Elek grófnak a Hunyad vármegyei adminisztrátorsággal való megbízása,⁵² illetve két határőr-katonaságba bevont nemes adómentesítése.⁵³

A Siculicidium kapcsán elfogottak azonban vallatásuk alatt – önmaguk védelme érdekében, illetve a katolikus egyháziak nagyobb immunitása miatt is – következetesen és egy irányban klerikusokra vallottak, felbújtóként, vezérként megnevezve őket. Ez a helyzet kreálta a „páter Beke és Zöld”-féle ügyet. A helyzet azzal fenyegetett, hogy az uralkodónő vallásilag is megalapozott bizalma ismét a Buccow–Brukenthal-időszak erőszakosságait állítja okként a figyelem középpontjába. Az erdélyi tartományi kancellár számára így politikai létkérdéssé vált, hogy a vizsgálatokba befolyhasson, és annak szálait ne engedje a maga politikájának irányába kiterjedni.⁵⁴ Brukenthal sebtében Blümegenen keresztül beadott előterjesztésében betekintést kér minden (sic!), a tartomány jobb berendezését („bessere Einrichtung”) tárgyaló iratba. Ezt a kérést az államminiszter–főfelügyelő úgy dekódolja, hogy Brukenthal minden ügybe beleszólást kívánt, a vallásiakba is. Blümegen előtt ott van az a tény, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária 1763. március 29-én tett előterjesztést az egyházi alapítványok ügyéről.⁵⁵ Blümegen a vótumíveknek (lényegében az uralkodónő és államtanácsbeli társai szemének) fogalmazza meg: „Nem

⁵⁰ HHStA StRP 31/1764.

⁵¹ HHStA StRP 760/1764.

⁵² Az ezt a veje számára kérelmező após, Lázár János gróf guberniumi tanácsos – egyébként kárhozatosan véres – szolgálatait is képes volt kegyindokul felhozni. HHStA StRP 1247/1764.

⁵³ HHStA StRP 2203/1764.

⁵⁴ Lásd részletesebben: KOVÁCS (2018), 86–90.

⁵⁵ HHStA StRP 1259/1763.

helyes [, ha ezekbe a javaslatokba bele akarja ártani magát.] Bruckenthal (sic!) foglalkozzék csak [továbbra is] az adó és a határőrség ügyeivel.”⁵⁶ Majd a rezolúció kialakítja az aktaköröztetés – erdélyi udvari kancellár és bizottsági elnök közötti koncertációs üléseknek – azt a rendszerét,⁵⁷ amely körülbelül egy évig marad érvényben. Ettől kezdve Brukenenthal egyik fontos – és sikeresnek bizonyult – törekvése, hogy a Beke–Zöld-ügyről bebizonyítsa annak politikai természetét. Blümegen 1765 végén Breuner Oberste Justizstelle-elnökkel szervezteti meg az Erdélyi Kancellária Vallásügyi Osztályát (Siebenbürgische Kanzley in Religiosis), vagy Erdélyi Vallási Ügyosztályt (Consensus in Religiosis Transylvanicis). Brukenenthal – Blümegen gróf támogatásával, Mária Terézia hallgatolagos tudomásul vétele és Borié báró államtanácsos élénk tiltakozása mellett – részt vehet azokon a tárgyalásokon, amelyek az „erdélyi plébániarendszer jobb berendezését” („die bessere Einrichtung des siebenbürgischen Pfarr-Weesens”) szolgálták. Ezen munkálatok két legfontosabb ülést 1765-ben, illetve 1767-ben tartották.⁵⁸

A bevezetőben említett iratcsomag hivatal- és levéltártörténeti keletkezéstörténetét az alábbi csomópontokban összegezhetjük. 1751-ben született meg a későbbi kifejezéssel „erdélyi ügyekben illetékes miniszter”-nek („Minister in Transylvanicis”) a tisztsége, amely kifejezést Trócsányi Zsolt következetesen „erdélyi miniszter”-ként használ. 1765–1791 között Erdélynek saját [értsd: honos, főnemesi rangú, tényleges erdélyi birtokos] udvari kancellárja sem volt. Hivatali ügymenetét 1774-ig a tartományi kancellárságát megtartott erdélyi bizottsági elnök Samuel von Brukenenthal, majd 1777-ig a rangelső udvari kancelláriai tanácsos vezette, hogy azután Kornis Mihály gróf Samuel Brukenenthal báróval szembeni alulmaradása és bukása után visszajöjjön a megbízott erdélyi kancelláriai tisztség, immár Reischach báró osztrák alkancellár személyében, aki az Erdélyi Udvari Kancelláriának a Magyarral való 1785-ös egyesítése előtt néhány hónappal vált meg ettől a funkciójától. Ebből a szempontból a józsefi egységesítési és rendszeresítési elvek alapján végrehajtott egyesítés kevéssel jelentett többet annál, mint hogy főfelügyelet-átruházás történt, ahol a bizottsági szintre degradált Erdélyi Udvari Kancellária immár nem a cseh–

⁵⁶ A Staatratsakten N° 1638/1764-re hivatkozással: EMBER Győző (1983): *Az osztrák Államtanács (1761–1768)*. Kézirat, s. l. [Budapest]. MNL OL P 2093. (= Ember Győző hagyatéka.) 153. dob. 1–1000., 154. dob. 1001–1508. 98.

⁵⁷ HHStA StRP 1638/1764.

⁵⁸ Lásd részletesebben: KOVÁCS (2018), 197–198.; 327–339.

osztrák, hanem a magyar alá lett besorolva, tanácsosait megfelelő Erdély-ügyi referensekké degradálva.

Ember Győző szerint Heinrich Kajetan Graf von Blümegen (1715–1788) a 3364/1764-es iktatószámú államtanácsi aktára rávezetett uralkodói rendelkezésben kapott utasítást erdélyi ügyek előzetes átvizsgálására.⁵⁹ Bár Ember Győzőnek látnia kellett valamit, a szám mindenképpen évtévesztéssel súlyosbított tollhiba. Véleményem szerint 1763 végén alakult ki egy olyan helyzet, hogy vagy a Siskovics-bizottság guberniumi tagjainak útpénze („Liefergeld”)⁶⁰ vagy a fogarasi kerület egyes falvainak az I. oláh határőr gyalogezred területébe való bekebelezése⁶¹ kapcsán az Államtanács-aktái számára újra megjegyezhettek, megismételhettek egy néhány hónappal korábban, egészen pontosan 1763. június 10-én rezolvált tény.

Nevezett személy hivatali pályáját az alábbi címszavakban összegezhetjük: a brünni kamarai elnökségből a morva örgrófsági tartományfőnökségbe („Landeshauptmann”), államtanácsosságra, első miniszterségbe előlépett Blümegennek csupán 1766–1770 között kellett hátrább lépnie a külszolgalatból visszatért Starhemberg javára, hogy azután végül karrierje csúcán, 1771–1782 között a Cseh–Osztrák Egyesített Udvari Kancellária főkancellárságát töltsse be. Hatzfeld gróf felfelé buktatása és egy Blümegennek való csere révén lehetett ugyanis megakadályozni, hogy a kamaraelnöki és a főkancellári tisztség ismét egy kézben egyesüljön és Kaunitz szempontjából veszélyes visszarendeződés történjen az 1749-es Haugwitz-féle direktoriális rendszer felé. Blümegen 1763. június 10-e és 1771 legvége között az ausztriai örökös tartományok államminisztereként töltötte be az „erdélyi miniszter”-i tisztséget, 1771–1775 között pedig cseh–osztrák főkancellárként ő volt az aláírási joggal rendelkező megbízott erdélyi kancellár, valamint az erdélyi vallásügyi elnök („Praesidis in Religiosis Transylvanicis”) is. Az Államtanács-jegyzőkönyvekben megőrzött két 1771 végi uralkodói kézirat szerint mind Breuner gróf Oberste Justizstelle-elnök, mind Blümegen főkancellár felé kifejezett uralkodói elvárás volt, hogy vonjanak be cseh–osztrák egyesített kancelláriai hivatalnokokat, illetve hogy az átruházás Blümegennek az Erdély-ügyekben szerzett jó ismereteire tekintettel történjék. Lényegük szerint ezeken az Erdély-tanácskozásokon Brukenthal erdélyi tartományi kancellár – erdélyi udvari

⁵⁹ EMBER (1983), 251. jegyzet. A *Jegyzetek* rész számozatlan lapjain.

⁶⁰ HHStA StRP 3614/1763.

⁶¹ HHStA StRP 3644/1763.

bizottsági elnök nem vehetett részt. Tudjuk, hogy az idegen származású hivatalnokok részvételével tartott Erdély-konzíliumokat 1765 után a tartomány udvari kancelláriájának épületében kellett megtartani, és általában itt írták alá az Erdélybe szánt expeditumokat is. Az Acta Supremi Cancellarii éppen azon anyagokat tartalmazta, amelyeket Blümegen magánál őrzött cseh–osztrák főkancellári dolgozószobájában.

De hogyan keletkezett ez a Blümegen-féle íróasztal-maradék? 1774-ben báró Brukenthal uralkodói parancsra odahagyta az erdélyi provinciális kancellárságot, valamint az Udvari Kancelláriát, hogy komisszáriusként a Gubernium élére állhasson. Mindezzel együtt Blümegen kezdeményezte saját lemondását is megbízott erdélyi kancellári tisztségéről, hogy kiválhasson az erdélyi ügyek mindennapos intézéséből. Javaslatát Mária Terézia 1775. június 9-i döntésével fogadta el. Az uralkodói rezolúció az Erdélyi Udvari Kancellária élére első tanácsosként Kornis grófort állította. Ettől kezdve már nem a főkancellár szignálta az Erdélybe leküldött iratokat.⁶²

A korban bevett eljárásrend szerint Blümegen erdélyi iratainak 1775-ben át kellett (volna) menniük egy olyan eseti bizottságon, melynek munkájába szükség szerint vonták be a Cseh–Osztrák Udvari Kancellária, a Kabinet (esetlegesen az Államtanács-kancellária), valamint az Erdélyi Udvari Kancellária (esetlegesen a Magyar Udvari Kancellária) hivatalnokait. A munkálatok során mindenképpen el kellett (volna) különíteni a döntésileg még le nem zárt (ügynevezett kurrens) ügyek iratait azoktól, amelyeket – mint a közvetlen ügymenethez már nem tartozókat – ad acta lehetett tenni. Mivel azonban a napi ügyvitelből való kilépés nem zárja ki, hogy Mária Terézia távlatilag is számítson Blümegen Erdély-ügyekben szerzett alapos ismereteire, nem biztos, hogy az iratleadásra már ekkor sor került.

Az anyag leltározásakor a 18. század végi – 19. század eleji kancelláriai és a kabineti rendnek megfelelően jártak el. „Vom Jahr 1772” jelzetrendszer alakítottak ki úgy, hogy az akták valódi datálása 1771-től 1774-ig terjedhet. Egyszerűen arról volt ugyanis szó, hogy a titkos instrukciója által titkos jelentéseivel és különvéleményeivel Blümegenhez utasított Joseph Maria Graf von Auersperg erdélyi gubernátor 1772-ben volt a legaktívabb. Valószínűleg Blümegen hatására Mária Terézia 1773 legelején Bécsbe rendelte Auersperg gubernátort, hogy úgymond részt vehessen az erdélyi adórendszer tökéletesítése céljából

⁶² Lásd részletesebben: KOVÁCS (2018), 14–15.; 327–339.; 366–367.

felállítandó háromtagú (Blümegen–Auersperg–Brukenthal) bizottságban. Mindez ténylegesen már a gubernátornak a tartományi kancellárral szemben való nyilvánvaló alulmaradása jele volt. Mária Terézia – egyfajta uralkodói kegyként – hároméves terminusa 1774-es lejártáig hivatalosan biztosította Auersperg gubernátori címét és jövedelmeit, aki némi (és nem is teljesen jelentéktelen) tanácsadói feladatkört is betölthetett az Erdélyi Udvari Kancellária (lényegében Blümegen megbízott kancellár) mellett. Így érthető meg, miért szegényedik el az *Acta Supremi Cancellarii Blümegen*ben az 1773–1774-es évek anyaga.

Az irattározó kancellisták a munka kezdetekor azonosíthatóan egy vegyes (Miscellanea) anyagnak tekintették az egész állományt, amelyben egyes iratok (Singularia) és aktatöredék (Fragmenta) vannak egymásra halmozva. Az egészet számjelzettel kezdték ellátni. A kezdeti szándék valószínűleg az volt, hogy az egészet egy monstre gyűjteménnyé teszik, egyetlen aktaszám alá sorolják, és mint egy elnöki csomót az erdélyi udvari kancelláriai levéltárban deponálják. Azonban ennél kompaktabb állományokba ütköztek, és aktamegjelöléseket, következő csomagokat képeztek, mintegy előállítva az első egység számára a fiktív „ex Januar” sort. A lajstromozást ezután abban a rendszerben vitték következetesen végig.⁶³

Jelentősebb változás vélelmezhetően két ütemben következett be. Először akkor, amikor az irattározó kancellisták rájöttek, hogy Koller báró/gróf illír udvari bizottsági elnök révén olyan fontos magyarországi vonatkozású iratok is vannak az anyagban, amibe a magyar udvari kormány szervnek is érdemes lenne betekintést biztosítani.⁶⁴ Másodszor, amikor az a legfelsőbb döntés született, hogy az aktásított anyagnak azt a részét, ami a kancelláriai ügyvitel szempontjából nélkülözhető, uralkodói használatra át kell adni a Kabinetnek. Az Erdélyi Udvari Bizottság (lényegében a Kancellária) képviselői ezután kezdhettek bizonyos iratokat jegyzékekbe foglalni. Forrásunk szerint minimálisan tizenegy (legnagyobb valószínűség szerint 14) különböző listának kellett keletkeznie.⁶⁵

⁶³ A 23/3 1772 vagy 23/3 kód ennek megfelelően „23. März 1772”-ként, a 15/5 1772 „23. May 1772”- 1772- ként, a 25/7 1772 pedig „25 July 1772”-ként olvasandó ki.

⁶⁴ 1770–1771 után már javában zajlott az Illír Udvari Deputáció, valamint a Magyar Udvari Kancellária közötti kompetenciaháború.

⁶⁵ „Aus der Consignation der Siebenbürgischen Co[mmissi]on sub N° 11. ist ersichtlich, daß der Vortrag der Siebenbürgischen Co[mmissi]on bereits unterer 14 Martii a. c. erstattet worden seye, welcher aber nicht anhero gelaufen ist.” Vörös színű ráirat MNL OL A108 20 649r.

A cél az lehetett, hogy a korábban már az Erdélyi Udvari Kancelláriához, illetve a Guberniumhoz visszakerült iratokon túl a Blümegen-féle iratokat összehasonlíthassák saját aktáikkal, hogy szükség esetén a saját aktákban mutatkozó hiányokat kipótolhassák. Az a tény, hogy a megmaradt jelzettípusok sorozataiban hatalmas lyukak tátonganak, mindenképpen arra utal, hogy Blümegen erdélyi irataiból már a kezdet kezdetén komplett csomagokat emelhettek ki. Talán Greiner udvari tanácsos és Haumiczky kabineti kancellista [?] végezheték a rendezési projekt iratkiszolgáltatási, másolási részét.

Az iratokra rávezetett három, egymással összefüggő számozástípusnál megállapíthattam a korábbi vagy későbbi keletkeztetés tényét. Egyértelműen azonosítható ugyanis, hogy a vörös és az ónszámozás is a régi, időhöz kötött kabineti szekciójelzetekhez kapcsolódik. Ezeket a számokat azonosíthatóan 1867 előtt kellett felvinni, amikor még könnyen hozzáfértek bizonyos, vélhetően 1775-ös erdélyi udvari kancelláriai listákhoz.⁶⁶ Emellett abban a tényben, hogy toll- és ónszámot is írtak át vörös számokká, bizonyos elő- illetve utóidejűségeket is meg tudtunk állapítani.⁶⁷ Az iratokon feltüntetett egyéb számozások ugyanakkor azt sem zárják ki, hogy már maga Blümegen is különböző szempontok szerint rendezhette az anyagot. Mivel azonban nem találtam meg a jelzetszámokhoz rendelhető konkrét jegyzékeket, egyelőre legfeljebb feltételezésekbe bocsátkozhatunk a tekintetben, pontosan ki és milyen célból vezette rá ezeket a szél- illetve tetőszámokat az iratokra. Úgy vélem, Blümegen polcain nagyjából úgy sorakozhattak időrendben az iratok, hogy egy sarokban feltüntetett, lapozhatóságot megkönnyítő számmal lehetett a megfelelő dokumentumot gyorsan előkeresni. A St[ü]c[k] megjelölésű számot – aminek egyébként semmi köze nincs az iratmellékletek számához – az 1775-ös erdélyi iratjegyzékek számával vélem azonosítani.

Az anyag az 1885–86-os nagyobb iratkiszolgáltatás során önálló (III.) egységként került Magyarországra. A Magyarországra kerülés tényében leginkább lényeges körülménnyé az vált, hogy így a csomó egyaránt túlélhette a Justizpalast 1927-es felgyújtását, valamint az Államtanács-aktákat érintő 1945-ös iratpusztulást. A csomag erdélyi iratai sajátos hivataltörténeti pillanatfelvétel-jelleget biztosítanak számunkra. Ennek hármasként van: 1.) 1771–72 fordulóján Blümegen úgy ment át az Államtanácsból a Cseh–Osztrák Udvari Kancelláriába, hogy államminiszterként bírt erdélyi befolyása jelentős részét is megtarthatta. A kurrens ügyek iratait – amelyeket addig rendszeren az Államtanács

⁶⁶ Lásd pl. uo. 70r „1772–1835” ón, illetve vörös „XXVIII.” feliratát.

⁶⁷ Lásd pl. uo. 6v; 202v, a 219v; 224v; 231v; 649r.

kancelláriája kezelt és levéltárazott – így magával vihette. Sajátos módon ez alapján következtethetünk Blümegen azon erdélyi vonatkozású iratainak (lényegében vótumainak) tartalmára is, amelyek brevi manu [„rövid úton”, a normál hivatali ügymenetet megkerülve] kerültek elő az Államtanácsban. 2.) Blümegen „Erdély-polc”-ainak rekonstruálásával azon ügyek, ügycsoportok gyűjteményeit láthatjuk a gyakorlatban, amelyben a gubernátor a normál hivatali ügymenetet megkerülve Blümegenhez mint erdélyi miniszterhez, majd megbízott erdélyi kancellárhoz fordulhatott, az uralkodónő közvetlen, segítő, az ügyeket előrevívó döntését kérve ki. 3.) Erdély-ügyekben lényegében egy olyan Auersperg–Blümegen levelezés maradt ránk, amely politikai szempontból sokkal több kényes és belső megállapítást tartalmaz, mint az elidegenítő nyelvezetű hivatali rendelkezés-közvetítés.

Az Acta Supremi Cancellarii Blümegen így is jól tükrözi a kor hivatali gyakorlatát, ahol az uralkodóval közvetlen kapcsolatban álló miniszterei felség-előterjesztéseiket uralkodói margináliákkal (megjegyzésekkel, döntésekkel) ellátva kapták vissza, amelyek alapján elkészítették saját rendelkező leirataikat (rescriptum) vagy együttműködést, támogatást kérő átirataikat (insinuatum). Míg felterjesztéseit és a rendes erdélyi hivatali úton közlekedő expeditumait aláírta, a valamelyik tanácsos vagy titkár (Weltz, Hempnik, Chram, Ruziczky, Kreutz, Frieder, Frank) által elkészített, Auersperghez intézett, külön (egyelőre szintén lappangó) jegyzőkönyvbe is bevezetett és megfelelő helyre továbbított (expediált) rendelkezéseit gyakran csak szignózta. A kor aktáiba eleve nem szedtek össze minden, a döntési, rendelkezési folyamat során keletkezett iratot, de igyekeztek az összes olyat belefoglalni, amely az adott uralkodói döntés lényeges születési körülményére világosságot vetett. Ugyanakkor Blümegen maga is igyekezett saját tevékenységére vonatkozó és azt segítő anyagot gyűjteni.⁶⁸

Ennek levéltár-módszertani leírása, majd ezután esedékes tartalmi feldolgozása az elmondottak tükrében éppen nem teszi lehetővé Blümegen erdélyi vallásügyi befolyásának leírását – e célra továbbra is meg kell tartanunk az Államtanács, Udvari Haditanács, Erdélyi Udvari Kancellária, Udvari Kamara, Illír Udvari Deputáció, Gubernium anyagainak elsőbbségét –, de e politikai mező formálódásának mikéntjéhez fontos adalékokkal szolgálhat.

⁶⁸ A rendszeren kiadmányozott Blümegen-féle iratokra felvezették a „C[opis] v[om] P”[rotocolli] kópiajelzetet.

Felhasznált irodalom:

Levéltári források

HHStA StRP – Haus-, Hof und Staatsarchiv Kabinettakten Staatsratsprotokolle.

MNL OL A108 20 – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Kancelláriai Levéltár
„Ungarn und Siebenbürgen” állag Acta Supremi Cancellarii Blümege

Szakirodalom

BÉLAY Vilmos (1973): *Magyar Kancelláriai Levéltár. Repertórium* (Levéltári leltárak 59. – Kézirat). Budapest, Magyar Országos Levéltár.

EMBER Győző (1983): *Az osztrák Államtanács (1761–1768)*. Kézirat, s. l. [Budapest]. MNL OL P 2093. (= Ember Győző hagyatéka.) 153. dob. 1–1000., 154. dob. 1001–1508.

HALMÁGYI István (1906): *Naplói 1752–53. 1762–69. és iratai 1669–1785*. (Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI-XVIII. századokból IV.). Közli: SZÁDECZKY Lajos. Budapest, Athenaeum Könyvnyomda.

KOVÁCS Kálmán Árpád (2018): *Az erdélyi valláspolitikai rendszere az 1760–70-es években*. Budapest, METEM.

PAULINYI Oszkár (1956): *Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok* (Levéltári alapeleltárak I. Országos Levéltár 11. – Kézirat). Budapest, Levéltárak Országos Központja.

RESS Imre (2008): *A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötte (1918–1926)*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

SZÁDECZKY Lajos (1908): *A székel határőrség szervezése 1762–64-ben. Okirattárral (1761–1790)*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia

UJVÁRY Gábor (2017): *Kulturális hídfőállások A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében. II. kötet. Bécs és a magyar kulturális külpolitika*. Budapest, Ráció.

WALTER, Friedrich (1938): *Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias*: II/1. Bécs, Holzhausen

WELLMANN Imre (1951): *A Magyar Kancellária levéltára* (Levéltári alapeleltárak I. Országos Levéltár 1.). Budapest, Levéltárak Országos Központja.